

Skolverksamheten vid statens särskilda ungdomshem

Sammanfattning

Svensk och internationell forskning visar att bra skolresultat och fullföljd utbildning är några av de starkaste skyddande faktorerna för utsatta barn och unga. Skolresultaten har stor betydelse för hur det går senare i livet. Barn och unga som placerats inom ramen för samhällsvård är en utsatt grupp som behöver mycket stöd inom olika områden för att gynna en långsiktigt positiv utveckling. Skolverket har i tidigare granskningar av särskilda ungdomshem konstaterat att undervisningen vid de olika ungdomshemmen varierar på ett omotiverat sätt (Skolverket 2007). Barnombuds- mannen (2010) konstaterar vidare att över en tredjedel av ungdomarna vid de särskilda ungdomshemmen önskar längre skoldagar och möjligheten att läsa fler ämnen.

Skolinspektionen har under oktober 2014 genomfört en inspektion av Statens institutionsstyrelses (SiS) skolverksamhet vid de 24 särskilda ungdomshemmen. Inspektionen har genomförts på plats genom att Skolinspektionen besökt SiS samtliga ungdomshem under en och samma dag¹. Vid inspektionen genomfördes intervjuer/enkäter med elever, chefer och annan personal samt lektionsobservationer.² Syftet med denna typ av inspektion är framförallt att ge en ögonblicksbild av en verksamhet vid ett givet tillfälle. Den besöksdag som var aktuell är således inte utvald för att vara representativ för alla dagar eller syftar till att ge en heltäckande bild av kvaliteten i den verksamhet som granskas.

Skolinspektionens viktigaste iakttagelser

- Många ungdomar på SiS ungdomshem får lite undervisningstid i få ämnen och med lärare som ofta saknar behörighet. Flera av de lektioner Skolinspektionen observerat genomförs utan tydlig målsättning eller koppling till läroplanerna. Risken med denna typ av ostrukturerade lektioner, tillsammans med många avbrott, är att deltagande vid lektionstillfällena ses mer som ett tidsfördriv än som meningsfull undervisning. Det finns också en betydande andel ungdomar som varken deltar i någon utbildning eller i praktik.

---

¹ De ungdomshem med ett större antal elever besöktes under två dagar.

² För en mer utförlig beskrivning av metoden hänvisas till bilaga 1.

- Undervisningen är inte alltid prioriterad. Den störs många gånger av att elever ska träffa socialsekreterare eller behandlingsassistenter. Institutionerna borde, i större utsträckning än vad Skolinspektionen sett vid granskningen, värna undervisningen så att den kan genomföras på ett kvalificerat sätt.
- Inspektion visar tydligt att de ungdomar som har svårt med studiemotivationen och svårt att se undervisningen som intressant och meningsfull inte heller anser att lärarna förväntar sig särskilt mycket av dem. Särskilt tydligt är det bristande intresset för undervisningen bland de placerade flickorna. Elevernas upplevelse av lärarnas bristande tilltro till deras förmåga riskerar att leda till en ökad känsla av misslyckande och minskad självkänsla, som i sin tur missgynnar elevernas chanser att lyckas i skolarbetet.
- Det saknas bestämmelser om att det ska finnas en pedagogisk ledare som ansvarar för utbildning vid de särskilda ungdomshemmen. Det finns en risk att skolverksamheten inom SiS särskilda ungdomshem och utvecklingen av undervisningen genom denna styrning blir otydlig. Det finns också en risk att beslut som rör utveckling av undervisningen fattas av enskilda lärare utan särskild utbildning, erfarenhet och pedagogisk insikt. En konsekvens av detta kan bli att undervisningen på ungdomshemmen nedprioriteras och att kvaliteten blir lidande. Med tanke på ungdomarnas bakgrund är det särskilt viktigt att skolorna och dess ledning är väl förtrogna med lagstiftningens krav och kursplanernas innehåll.
- En förutsättning för lärande är att elever känner trygghet i den skolmiljö de vistas i. I granskningen av SiS särskilda ungdomshem framgår att särskilt flickorna i gymnasieskolan upplever otrygghet både med andra elever, med personalen på hemmet och i viss mån även i skolmiljön.

Inledning

SiS särskilda ungdomshem

Statens institutionsstyrelse, SiS, bedriver individuellt anpassad tvångsvård och verkställer sluten ungdomsvård. SiS tar också emot ett mindre antal ungdomar och klienter för frivillig vård (Statens institutionsstyrelse 2014). På SiS särskilda ungdomshem finns både läsbara och öppna platser. 85 procent av platserna är läsbara 15 procent är öppna platser.

Enligt SiS är de vanligaste orsakerna till ungdomarnas placering utåtagerande beteende, våld, missbruk och kriminalitet. Många ungdomar kommer från familjer med problem, och majoriteten har haft problem i skolan. Den genomsnittliga vårdtiden är fem månader. Vistelsetiden för ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen kan dock variera från två veckor till fyra år.

Alla ungdomar på SiS ungdomshem har rätt att få den utbildning de behöver oavsett ålder, problem och tidigare skolgång. Framträdande för SiS skolverksamhet är att den är komplex med många olika verksamheter. Eleverna har mycket olika behov och förutsättningar, och befinner sig ofta på olika utbildningsnivåer. Även vårdtiderna varierar kraftigt.

Enligt Statens institutionsstyrelse (2013) ska de skolpliktiga ungdomar som vårdas hos SiS ha en fullständig skoldag, vilket inom SiS definieras som minst 23 timmar undervisning per vecka³. Eleverna har även möjlighet till undervisning under sommaren. Ungdomarna vid SiS särskilda ungdomshem är som regel mellan 12 och 21 år. Oavsett vårdtid eller orsaker till placeringen ska SiS skolor kompensera för den utbildning den unge går miste om vid placeringen på institutionen. År 2013 fanns det totalt 653 platser inom de särskilda ungdomshemmen. Av de placerade ungdomarna var 29 procent skolpliktiga och 71 procent icke skolpliktiga.

Det är SiS som är huvudman för skolverksamheten vid ungdomshemmen. De särskilda ungdomshemmen leds av en institutionschef. En av lärarna vid ungdomshemmet ska av huvudmannen utses till ansvarig för den pedagogiska ledningen av undervisningen.

Bakgrund

Socialstyrelsen (2010) konstaterar att barn som växer upp i samhällets vård löper stor risk vad gäller ogynnsam utveckling över tid. Låga eller ofullständiga betyg från årskurs 9 har visat sig vara en av de starkaste riskfaktorerna för framtida psykosociala problem. Vid Skolverkets inspektion av undervisningen vid sex särskilda ungdomshem år 2007, framkom att undervisningen varierade på ett omotiverat sätt

---

³ SiS har tagit beslut om en timplan för grundskolan där man tydliggjort att alla ämnen ska erbjudas elever i grundskolan i enlighet med vad som anges i 9 kap. 3-4 §§ skolförordningen (6 785 tim. under 9 år).

mellan ungdomshemmen. Skolverket upptäckte brister när det gäller dokumentation av särskilt stöd i åtgärdsprogram och brister i elevers individuella utvecklingsplaner.

I regeringens proposition *Stärkt stöd och skydd för barn och unga* (prop. 2012/13:10), betänkandet *Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning* (SOU 2012:76) samt i tidigare utredningar, översyner och studier (Wästerfors 2014; Hugo 2013; Specialpedagogiska skolmyndigheten 2013; Kristensson 2008; Skolverket 2007) framkommer en problembild av den skolverksamhet som bedrivs vid SiS särskilda ungdomshem. Ungdomarna har ofta ett större behov av stöd i undervisningen än vad som erbjuds. Många ungdomar har läs- och skrivsvårigheter. Kvaliteten på undervisningen varierar mellan ungdomshemmen liksom lärarnas kompetens, omfattningen av elevernas skolgång, innehållet i undervisningen och förutsättningarna för att bedriva undervisningen. Två ämnen som ofta saknas helt eller erbjuds bristfälligt är svenska som andraspråk och modersmålsundervisning.

Bestämmelser om undervisning vid särskilda ungdomshem

Av 24 kap 8 § skollagen (2010:800) framgår att under vistelse i ett särskilt ungdomshem ska skolpliktiga barn, som inte lämpligen kan fullgöra sin skolplikt på annat sätt, fullgöra den genom att delta i utbildning vid ungdomshemmet. Utbildningen ska anordnas genom försorg av huvudmannen för ungdomshemmet. Den ska med nödvändiga avvikelser motsvara utbildningen i grundskolan eller i förekommande fall grundsärskola och specialskola. I 24 kap 9 § skollagen beskrivs motsvarande reglering för icke längre skolpliktiga, det vill säga gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. I förarbetena⁴ till skollagen anges att även om utbildningen som ges till skolpliktiga barn och ungdomar på särskilda ungdomshem så långt som möjligt bör motsvara utbildningen inom skolväsendet, måste den anpassas till ungdomshemmets övergripande uppdrag.

Av 7 § förordningen (1983:28) om undervisning av barn och ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem framgår att det inom SiS skolor ska finnas lärare för utbildningen och att en av lärarna ska utses av SiS för att ansvara för den pedagogiska ledningen av utbildningen.

Utgångspunkt och genomförande

Utgångspunkten för denna inspektion har varit att ge en bild av hur undervisningen på SiS särskilda ungdomshem ser ut en vanlig dag. En viktig del är att kartlägga ungdomarnas deltagande, inställning och uppfattning om den undervisning de får vid ungdomshemmen.

Inspektionen har genomförts på plats där Skolinspektionen vid en given dag besökte SiS samtliga 24 ungdomshem. Vid inspektionen genomfördes intervjuer/enkäter med

---

⁴ Prop. 2009/10:165 s. 519.

elever, chefer och annan personal samt lektionsobservationer.⁵ Syftet med denna inspektion var framförallt att ge en ögonblicksbild av verksamheten vid ett givet tillfälle. Den besöksdag som var aktuell är således inte utvald för att vara representativa för alla dagar eller syftar till att ge en heltäckande bild av kvaliteten i den verksamhet som granskas. Resultatet ger en bild av undervisningen och elevernas attityder till densamma vid dagen för Skolinspektionens besök. Denna bakgrund är viktig att ha med vid tolkning av resultatet. Resultatet som samlats in från inspektionen har analyserats och sammanfattats i denna rapport.

Resultatredovisning

Eleverna vid SiS särskilda ungdomshem får otillräcklig undervisning

Resultatet visar att eleverna deltar i utbildning långt mindre än de 23 timmar i veckan som enligt SiS (2013) definieras som heltidsstudier. Av enkäten som besvarades av institutionscheferna före Skolinspektionens besök framgår att enbart 44 procent av eleverna⁶ deltar i undervisning som motsvarar heltid (23 timmar per vecka). När samma fråga besvaras av eleverna uppger en ännu lägre andel (26 procent) att de deltar i undervisning som motsvarar heltid eller mer. Resultatet visar att drygt var fjärde skolpliktig elev uppger att de deltar i så lite som upp till tio timmars undervisning per vecka.

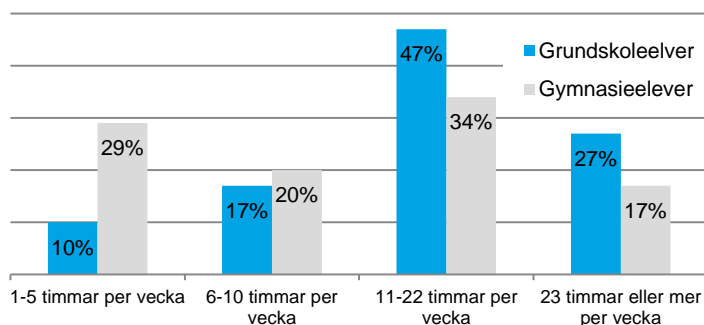
Vid en analys av svaren utifrån elevernas vistelsetid framgår att de elever som vistats längre tid på ungdomshemmen deltar i undervisning fler timmar per vecka än de elever som varit på ungdomshemmen en kortare tid. Resultatet är särskilt tydligt för grundskoleeleverna där nära hälften (46 procent) av de som varit på ungdomshemmet ett år eller längre deltar i undervisning på heltid jämfört med 21 procent av de som varit på hemmet en månad. Vid en nyplacering är det många gånger flera variabler att ta hänsyn till. Ungdomarna kan må mycket dåligt och vara i behov av omfattande utredning, vård eller annan behandling som försenar deltagande i undervisning. Det är ändå viktigt att understryka betydelsen av att ungdomarna inte förlorar undervisning och så snabbt som möjligt får den tid i skolverksamheten som de har rätt till.

---

⁵ För en mer utförlig beskrivning av metoden hänvisas till bilaga 1.

⁶ I beräkningen ingår både grundskole- och gymnasieelever.

Hur många timmar går du i skolan på ungdomshemmet denna vecka?

Låg grad av målstyrning och många avbrott i undervisningen

Vid Skolinspektionens besök observerades cirka 140 lektionstillfällen. Många av dessa lektionstillfällen ägnades åt aktiviteter utan tydlig koppling till undervisningsmålen i läroplanerna⁷. Som exempel förekom lektioner där lärare och elev spelade schack samtidigt som en annan elev tittade på film och en tredje bläddrade i en inredningskatalog. På flera av de observerade lektionerna saknades ett aktivt lärarstöd eller tydliga instruktioner om lektionens syfte och mål. I vissa fall hade Skolinspektionen svårt att avgöra om det som observerades utgjorde ett lektionstillfälle eller istället var annan typ av sysselsättning. Som exempel bestod ett lektionstillfälle av att fyra elever satt i en soffa och lyssnade på musik tillsynes sysslösa. Vid en annan lektion besökte eleverna tillsynes planlöst olika hemsidor på internet.

Under lektionstillfällena förekom att elever hämtades från den pågående undervisningen för att delta i andra aktiviteter (exempelvis behandlingssamtal, läkarbesök eller möten med socialtjänsten). Det förekom även att enskilda elevers utåtagerande beteende fick undervisningen att stanna av. En sådan situation är många gånger svår att hantera för en enskild lärare. Det bör dock inte vara en överraskning att sådana incidenter kan inträffa. Lärarresursen måste därför vara strukturerad och organiserad på ett sådant sätt att undervisningen ändå kan fortgå. En konsekvens av lärarens totala fokus på den utåtagerande eleven var att övriga elever lämnades helt utan lärarstöd under resten av lektionen. Risken med denna typ av ostrukturerade lektioner, tillsammans med många avbrott, är att deltagande vid lektionstillfällen ses mer som ett tidsfördriv än som meningsfull undervisning. Elevernas motivation och upplevelse av undervisningen som intressant och givande riskerar också att minska när det är stor otydlighet vad gäller lektionens syfte och mål.

Särskilt utsatta verkar eleverna vid de låsta avdelningarna⁸ vara. En företrädare för en institution berättar: "Några elever på den låsta avdelningen får ingen skola och har väntat och

⁷ Med detta avses även specifika kurs- eller ämnesmål i läroplanerna.

⁸ Majoriteten av platserna på SiS särskilda ungdomshem är låsta eller läsbara, enligt uppgift från SiS är 85 procent av platserna läsbara. Övriga platser är öppna.

efterfrågat detta." En annan säger: "När lärare på den låsta avdelningen är lediga sätter man inte in ersättare, det kan innebära att eleverna inte får skola på en hel vecka." Risken med denna bristande kontinuitet är att elever som är i särskilt stort behov av struktur, rutiner och sammanhang får en lösryckt och fragmentarisk undervisning som inte gynnar deras möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen.

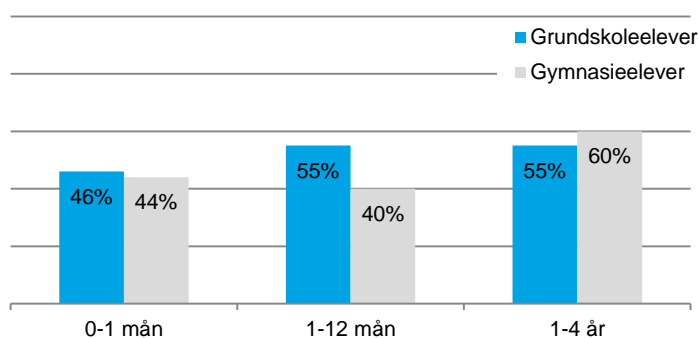
Hälften av eleverna vill läsa fler ämnen och en av fyra vill ha mer lektionstid

En dryg fjärdedel av eleverna vill ha mer lektionstid än de får idag. Resultatet är särskilt tydligt bland de gymnasieelever som varit placerade ett år eller längre. Bland dessa elever uppger hälften att de önskar mer lektionstid jämfört med 24 procent bland gymnasieelever som varit placerade 1-12 månader.

Drygt hälften av eleverna uppger att de vill studera andra ämnen än de gör idag. Det är dock inte lika många som är intresserade av att delta i mer undervisning eller ha mer lektionstid än de för tillfället har. En möjlig tolkning av resultatet är att flera av eleverna anser att den undervisningstid de faktiskt har är tillräcklig men att de ämnen eller kurser de studerar, inte i första hand är de eleverna är intresserade av. En elev förklarar: "Jag skulle vilja läsa historia och moderna språk men det får jag inte, jag skulle hellre missa gymnastik, det kan jag ju lättare ta igen senare."

Önskemålet att studera fler kurser än de som erbjuds är särskilt tydligt bland de gymnasieelever som varit placerade ett år eller längre och då främst bland flickorna.

Vill du studera fler ämnen/kurser än som idag erbjuds på ungdomshemmet?-Andel som svarat ja uppdelat på vistelsetid.

Resultatet visar att utbudet av ämnen och kurser som erbjuds ungdomarna vid de 24 ungdomshemmen varierar. Vid samtliga 24 ungdomshem erbjuds dock svenska, matematik, samhällskunskap och historia enligt grundskolans kursplaner.

På frågan om vilka ämnen eller kurser eleverna efterfrågar utöver de ämnen de studerar idag nämner⁹ flera av grundskoleeleverna musik, bild och moderna språk. Bland gymnasieeleverna nämns psykologi och moderna språk i något högre utsträckning än andra ämnen.

Svårigheter att rekrytera behöriga lärare till de särskilda ungdomshemmen

Det är inte ovanligt att ungdomar på SiS särskilda ungdomshem har flera år av skolmisslyckanden bakom sig, låg självkänsla och bristande studiemotivation (Hugo 2013). För att vända denna utveckling krävs bland annat kompetens och ett stort engagemang från de lärare som ansvarar för undervisningen. Skolinspektionen kan konstatera att tillgången till behöriga lärare i olika ämnen varierar mellan de olika ungdomshemmen. I relation till de ämnen som erbjuds eleverna är det främst inom de praktisk-estetiska ämnena tillgången till behöriga lärare är särskilt liten. Som exempel saknas på hälften (13 stycken) av ungdomshemmen behöriga lärare i hem- och konsumentkunskap. På nio respektive sju ungdomshem saknas behöriga lärare i slöjd och bild. I ämnen som svenska, engelska och matematik saknas behöriga lärare på 5 av de 24 särskilda ungdomshemmen.

I intervjuerna beskriver företrädare för institutionerna att det är svårt att rekrytera legitimerade och behöriga lärare till undervisningen på de särskilda ungdomshemmen. Det är också hög omsättning på personal och det är vanligt att lärare slutar efter en kort tids anställning. Företrädarna för institutionerna uppger också att det är särskilt svårt att rekrytera specialpedagogisk kompetens till ungdomshemmen. Det förekommer att behandlingsassistenter genomför lektioner, vilket enligt företrädarna för institutionerna påverkar undervisningens kvalitet negativt.

Behovet av studiehandledning på modersmål är större än tillgången

Resultatet visar att modersmålsundervisning endast erbjuds på några av institutionerna. Tre procent av eleverna som enligt institutionscheferna är i behov av modersmålsundervisning får sina behov tillgodosedda enligt den enkät som besvarats av institutionscheferna före Skolinspektionens besök. På motsvarande sätt visar resultatet att endast fyra procent av eleverna som har behov av studiehandledning på modersmål får detta. Resultatet visar därmed att behovet av studiehandledning på modersmål vida överskrider tillgången.

Resultat bör också tolkas mot bakgrund av SiS egna utvärderingar av verksamheten (Statens institutionsstyrelse 2014) som visar att antalet ensamkommande flyktingbarn har ökat kraftigt under de senaste åren. Från 2,5 procent av de placerade ungdomarna år 2012 till 10 procent år 2014. Då både språkproblem och tolkbrist nämns som svårigheter i arbetet med dessa ungdomar, riskerar vistelsen på ungdomshemmet mer likna förvaring än vård och utbildning.

---

⁹ Eleverna hade möjlighet att lämna fritextsvar i enkäten. De ämnen som förekom bland svaren i högre utsträckning än andra ämnen är de som beskrivs i rapporten.

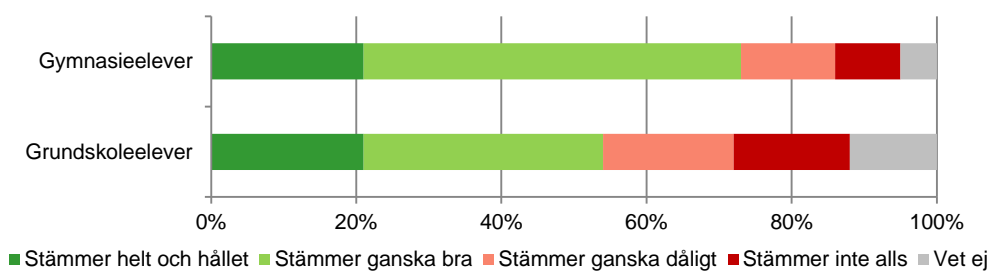

Vid intervjuer med företrädare för institutionerna beskrivs svårigheterna och missförstånden som kan uppstå kring de ensamkommande flyktingbarnen. En företrädare för institutionen beskriver: "Ensamkommande flyktingbarn kan ibland tro att de kommit till ett fängelse istället för ett ungdomshem med vård och behandling." För att samtliga ungdomar vid SiS ungdomshem ska kunna delta i undervisning är det av stor vikt att personalen kan kommunicera med eleverna på deras modersmål. Att eleverna får rätt stöd för att kunna delta i skolverksamhet utifrån sina förutsättningar är ett centralt utvecklingsområde för utbildningsansvariga inom SiS särskilda ungdomshem.

Var fjärde elev tycker att skolarbetet är ointressant

Cirka var fjärde elev, 28 procent, anser att skolarbetet är ointressant. Missnöjet är särskilt stort bland flickorna. Resultatet kan jämföras med 18 procent av eleverna som uppger att skolarbetet är ointressant i Skolinspektionens skolenkät som vänder sig till elever på landets grund- och gymnasieskolor.¹⁰

Påstående: Jag tycker skolarbetet är intressant.

Vid en analys av svaren från de elever som anser skolarbetet är ointressant uppger en betydligt högre andel än övriga elever att de också är missnöjda med lärarnas förmåga att förklara uppgifterna så att de förstår eller att lärarna i tillräcklig utsträckning hjälper dem med skolarbetet när de behöver.

Denna upplevda brist på lärarstöd är en möjlig förklaring till elevernas bristande intresse för skolarbetet. Det kan möjligen också vara ett uttryck för att en stor andel av lärarna saknar behörighet. Svarsmönstret gäller för såväl grundskoleelever som gymnasieelever, men är särskilt tydligt bland grundskoleeleverna. Bland de grundskoleelever som är ointresserade av skolarbetet uppger närmare hälften att de också är missnöjda, eller inte kan ta ställning till lärarnas förmåga att förklara uppgifterna så att de förstår. Detta kan jämföras med tre procent bland de grundskoleelever som anser att skolarbetet är intressant.

Resultatet visar ett starkt samband mellan elevernas attityd till skolarbetet och deras upplevelse av lärarens förväntningar. Bland de elever som uppfattar skolarbetet som

¹⁰ För information om Skolinspektionens skolenkät hänvisas till <http://www.skolinspektionen.se/Tillsyn-granskning/Nyheter1/Nu-ar-det-dags-for-Skolenkaten/>

ointressant är det en betydligt högre andel än bland övriga elever som också uttrycker att läraren inte förväntar sig att man ska lyckas eller göra sitt bästa. Här finns en stor utvecklingspotential vad gäller att motivera de elever som behöver extra stöd. I sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att många av de elever som blir placerade vid SiS särskilda ungdomshem har år av skolmisslyckanden bakom sig. Ett rimligt antagande är att flera av eleverna under längre eller kortare tid har låg tilltro till såväl skolan och skolarbetet som till lärare. Att motivera och entusiasmera dessa elever kräver ett sammanhållet och långsiktigt arbete. Att resultatet från inspektionen visar ett samband mellan intresse och upplevt lärarstöd kan konstateras. De elever som anser att lärarna förklarar så att de förstår och ger stöd och hjälp när de behöver uppfattar också undervisningen som mer intressant.

Små försök att motivera de ungdomar som inte deltar i undervisning

Bristande motivation är, förutom att vara nyplacerad, den anledning ungdomarna uppger till att inte vilja delta i undervisningen. Bland de ungdomar som inte deltar i undervisning uppger 33 procent att de inte är tillräckligt motiverade. 60 procent av de ungdomar som besvarat enkäten har svårt att se att personalen gjort några större ansträngningar för att få dem intresserade av att delta i undervisningen. I intervjuer framkom också att personalen själv ansåg att det var svårt att motivera ungdomarna. Särskilt ungdomarna i gymnasiesålder. En person beskriver: "Men hur ska vi göra? Vi kan ju inte tvinga dem att delta i undervisning...". Bland de ungdomar som inte deltar i utbildning uppger samtliga att de vid tiden för granskningen "inte gör något särskilt".

Stor otrygghet bland flickor i gymnasieskolan

Även om en majoritet av eleverna känner sig trygga när de vistas i såväl skolmiljön som tillsammans med ungdomshemmets personal och andra elever, finns en betydande andel som upplever otrygghet. Bland grundskoleeleverna är känslan av otrygghet lika stor bland flickor och pojkar men gruppen som sticker ut vad gäller upplevd otrygghet är flickor i gymnasieskolan.

Var tredje flicka i gymnasieskolan (34 procent) uppger att det finns personal¹¹ på ungdomshemmet som de inte känner sig trygga med och var fjärde flicka i gymnasieskolan (24 procent) uppger att det finns andra ungdomar på hemmet som de inte känner sig trygga med. Dessa siffror kan jämföras med pojkarna i gymnasieskolan där 9 respektive 12 procent uppger detsamma, eller jämföras med 9 respektive 11 procent av flickor i gymnasieskolan som uppger detsamma i Skolinspektionens skolenkät som vänder sig till landets grund- och gymnasieskolor.

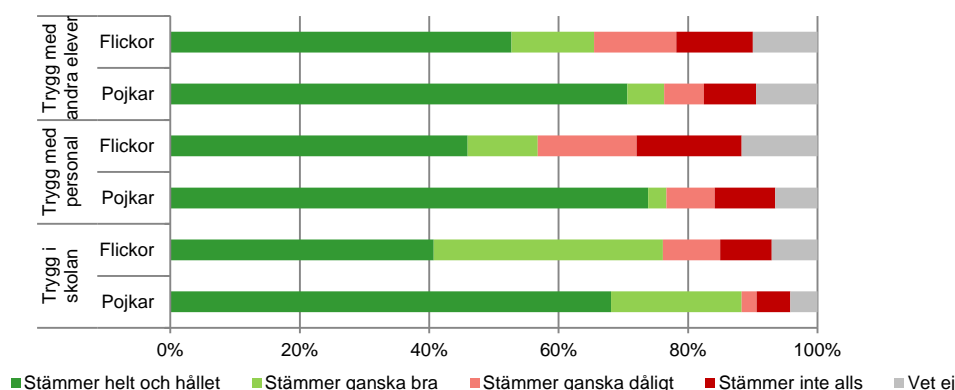
Resultatet visar samtidigt att otryggheten är mindre i den direkta skolmiljön. En möjlig tolkning är att den otrygghet eleverna ger uttryck för framförallt gäller på andra platser

---

¹¹ I enkäten ställdes frågan om det på ungdomshemmet finns *personal* som den unge inte känner sig trygg med. Det går därmed inte att göra skillnad på om personalen är pedagogisk personal, behandlingspersonal eller övrig personal.

än i skolmiljön. Oavsett vilket är resultatet en viktig signal, då en trygg och stödjande miljö är centrala kvalitetsaspekter för en framgångsrik undervisning.

Elevernas svar i påståenden som rör trygghet – uppdelat på pojkar och flickor

Diskussion

Utbildning är en skyddsfaktor för alla elever

Ungdomar på de särskilda ungdomshemmen är en särskilt utsatt grupp. Dessa elever har ett stort behov av skolans stöd. Denna inspektion visar att många ungdomar på SiS ungdomshem får lite undervisningstid i få ämnen och med lärare som ofta saknar behörighet. Flera av de lektioner Skolinspektionen observerat genomförs utan tydlig målsättning eller koppling till läroplanerna. Det finns också en betydande andel ungdomar som varken deltar i någon utbildning eller i praktik.

Många elever på SiS ungdomshem har flera år av skolmisslyckanden bakom sig, låg självkänsla och bristande motivation. Att vända dessa förutsättningar till positiva erfarenheter innebär stora utmaningar för alla som arbetar inom de särskilda ungdomshemmen. Inte minst när placeringarna många gånger är korta och fokus kanske snarare handlar om vård och behandling. Wästerfors (2014) konstaterar att undervisning på institutioner har haft en nedtonad roll. Att det snarare har funnits en kamp mellan behandling å ena sidan och skola å andra sidan istället för att se utbildning som central skyddsfaktor och en nödvändig del i behandlingen. Ett intryck i granskningen är att man inte alltid ser undervisningen som prioriterad. Undervisningen störs många gånger av att elever ska träffa socialsekreterare eller behandlingsassistenter. Institutionerna borde, i större utsträckning än vad Skolinspektionen sett vid granskningen, värna undervisningen så att den kan genomföras på ett kvalificerat sätt. Det är därför särskilt viktigt att SiS som huvudman för hemmen, samtliga institutionschefer, lärare och personal arbetar för en samsyn och utarbetar strategier för hur man på bästa sätt och med gemensamma krafter och

kollegialt lärande ser till elevernas potential och möjlighet att lyckas i skolarbetet. I detta arbete är även personal som arbetar med behandling centrala aktörer som bör involveras. Att vända den negativa skolerfarenheten som många ungdomar har och motivera dem att satsa på skolan är en av flera utmaningar som det är viktigt att ha strategier för och kollegialt lärande om. Det är viktigt att fler ungdomar på ungdomshemmen kommer upp till 23 timmar undervisning i veckan och att motivera den grupp ungdomar som står helt utanför att delta i undervisning. Möjligen skulle ett sådant arbete också kunna leda till att lärare blir intresserade av att stanna längre på sin arbetsplats.

Mot bakgrund av det ökande antalet ensamkommande flyktingbarn på SiS särskilda ungdomshem är det också viktigt att SiS tar ett större ansvar för att tillgodose dessa elevers särskilda behov. Inte minst när det gäller studiehundledning på modersmål. Bristen på studiehundledning på modersmålet utgör en betydande risk för elevernas möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. Även om eleverna har goda förkunskaper och en stark motivation finns risk att eleverna inte får använda eller till och med förlorar tidigare kunskaper.

Vikten av pedagogisk ledning och samordning

Det saknas bestämmelser om att det ska finnas en pedagogisk ledare som ansvarar för utbildning vid de särskilda ungdomshemmen (prop. 2014/15:43). Av 7 § förordningen (1983:28) om undervisning av barn och ungdomar framgår att det inom SiS skolor ska finnas lärare för utbildningen och att en av lärarna ska utses av SiS för att ansvara för den pedagogiska ledningen av undervisningen. Det finns en risk att skolverksamheten inom SiS särskilda ungdomshem och utvecklingen av undervisningen genom denna styrning blir otydlig. Det finns också en risk att beslut som rör utveckling av undervisningen fattas av enskilda lärare utan särskild utbildning, erfarenhet och pedagogisk insikt. Sådana beslut, får inom skolväsendet endast fattas av en rektor. En tänkbar konsekvens av detta är bland annat bristande likvärdighet vad gäller utveckling och samordning av frågor som rör undervisningens kvalitet inom SiS särskilda ungdomshem. Regeringen har föreslagit (prop. 2014/15:43, s. 35) att det ska införas ett krav på att det ska finnas en rektor inom SiS särskilda ungdomshem för att därigenom säkerställa att utbildningen på de särskilda ungdomshemmen blir rättssäker och likvärdig.¹²

Låga förväntningar på elever som behöver stort stöd

Resultatet visar ett tydligt samband mellan intresse för undervisning och upplevt lärarstöd. De elever som anser att lärarna förklarar så att de förstår och ger stöd och hjälp när de behöver uppfattar också undervisningen som mer intressant. En central förutsättning för att eleverna ska nå målen är att läraren ger ett aktivt stöd i

---

¹² Enligt tidsplan ska propositionen behandlas i riksdagens kammare den 12 mars 2015
<http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Arenden/201415/UbU4/>

undervisningen. Det kan exempelvis handla om strukturerade lektioner, att utforma undervisningen utifrån tydliga syften och mål och att eleverna får tydliga beskrivningar och förklaringar. Vidare pekar forskningen tydligt på vikten av att läraren ser, bekräftar och visar tilltro till att alla elever kan lyckas. Höga förväntningar och tilltro till eleverna påverkar lärandet positivt (Håkansson och Sundberg 2012). Resultatet från Skolinspektionens inspektion visar tydligt att de ungdomar som har svårt med studiemotivationen och svårt att se undervisningen som intressant och meningsfull inte heller anser att lärarna förväntar sig särskilt mycket av dem. Dessa elever uppger också att lärarna sällan förklarar så att de förstår eller ger tillräckligt med hjälp, vilket leder till en ond cirkel av känsla av misslyckande, låg motivation, bristande intresse och låg självkänsla. Särskilt tydligt är det bristande intresset för undervisningen bland de placerade flickorna.

Det är också viktigt att lärarna på SiS särskilda ungdomshem får förutsättningar att undervisa eleverna utifrån deras förkunskaper, erfarenheter och behov. Detta kräver samarbete och rutiner kring överlämning mellan elevernas hemkommuner och SiS särskilda ungdomshem. Det krävs också rutiner och en aktiv motpart i form av en mottagande skola när eleverna väl ska tillbaka till ordinarie undervisning efter tiden på SiS särskilda ungdomshem. Skolinspektionen har i denna granskning sett att kommunerna och SiS behöver förbättra sitt samarbete.

Tidigare studier av skolverksamheten inom SiS särskilda ungdomshem visar att det är vanligt med negativa erfarenheter från tidigare skolgång och ett dåligt självförtroende vad gäller skolarbete (Hugo 2013). Många gånger identifierar sig dessa ungdomar som "elever som inte kan lyckas i skolan". Det är därför viktigt att personal och lärare på de särskilda ungdomshemmen tar ansvar vad gäller att skapa tillit och förtroende, motivera och ge eleverna tilltro till den egna förmågan att lyckas med skolarbetet.

Att lärares professionalism, kompetens och ledning har en avgörande roll vad gäller att ge elever en undervisning med hög kvalitet visar inte minst Skolinspektionens forskningsöversikt *Framgång i undervisningen* (2012). Att lärare har både ämnes- och didaktisk kompetens är avgörande för att varje elev ska kunna nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling och för att skapa de bästa förutsättningarna för lärande (Håkansson och Sundberg, 2013). Här krävs att såväl huvudmannen för ungdomshemmen och institutionschefer har en strategi för hur man kan säkra tillgången till legitimerade och behöriga lärare för undervisningen och hur omsättningen av behöriga lärare kan minska. Likaså måste tillgången till specialpedagogisk kompetens säkras, så att de elever som har stora behov av stöd får sina behov tillgodosedda.

Trygghet och studiero är en förutsättning för god undervisning och lärande

En förutsättning för lärande är att elever känner trygghet i den skolmiljö de vistas. Skolinspektionens skolenkät (Skolinspektionen 2014) visar att det finns ett starkt

samband mellan trygghet, studiero och elevers upplevelse av skolarbetet som meningsfullt. I granskningen av SiS särskilda ungdomshem framgår att särskilt flickorna i gymnasieskolan upplever otrygghet både med andra elever, med personalen på hemmet och i viss mån även i skolmiljön. För att eleverna på ungdomshemmen ska kunna koncentrera sig på skolarbetet är det av yttersta vikt att huvudmannen för ungdomshemmen, institutionschefer, personal och lärare tillsammans med eleverna skapar en samsyn av hur arbetsklimatet ska vara och vilka problem som behöver lösas för att därigenom skapa en gynnsam miljö för undervisning och lärande.

Referenser

- Barnombudsmannen 2010. *I'm sorry - Röster från särskilda ungdomshem*. Årsrapport.
- Hugo, M. (2013). *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem*. Institutionsvård i fokus, Nr 1 2013.
- Håkansson, J; Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning – Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Kristensson, A. (2008). *Översyn av skolverksamheten inom Statens institutionsstyrelse vad gäller dess organisation, styrning och ledning*. Mercuri Urval: Utvärderingsrapport.
- Skolinspektionen 2014. *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning*. Dnr 2014:6739.
- Skolverket (2007) *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid särskilda ungdomshem*. Dnr 59-2007:458.
- Regeringsbeslut (2013) *Uppdrag att pröva en strukturerad modell för skolan inom Statens institutionsstyrelse*. S2012/4969/FST
- Regeringens proposition 2014/15:43. *Utbildning för elever i samhällsvård och på sjukhus*.
- Regeringens proposition 2012/13:10. *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*.
- Regeringens proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2012:76 *Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning*.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2013). *Omhändertagna barn och ungdomars rätt till likvärdig utbildning – ett samverkansprojekt mellan Statens institutionsstyrelse (SiS) och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) i Västra regionen 2010–2012*.
- Statens institutionsstyrelse (2014). *Ensamkommande flyktingbarn inom SiS –Kartläggning av målgrupp och utvecklingsområden*. Dnr. 3.1-4036-2014.
- Statens institutionsstyrelse (2013). *Årsredovisning 2013*.
- Wästerfors, D. (2014). *Lektioner i motvind, om skola för unga på institution*. Malmö: Égalité.

Skolförfattningar

Skollagen (2010:800).

Skolförordningen (2011:185)

Förordningen (1983:28) om undervisning av barn och ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem.

Bilaga 1

Metod

Granskningsmetod

Utgångspunkten för denna undersökning har varit att ge en bild av hur undervisningen på de särskilda ungdomshemmen ser ut en vanlig dag. En viktig del i inspektionen är också att kartlägga ungdomarnas deltagande, inställning till och uppfattning om undervisningen. Undersökningen har genomförts som en inspektion under en dag där insamlingsmetoderna har varit enkäter, observationer och intervjuer.

Undersökningen har genomförts på plats vilket inneburit att Skolinspektionen vid en given dag besökt SiS samtliga 24 ungdomshem. Vid besöken administrerades en enkät till ungdomarna. Vissa ungdomar valde att besvara enkäten på egen hand medan andra intervjuades med enkäten som utgångspunkt. Svar erhöles från cirka 360 ungdomar. Vid besöken observerades 140 lektioner. En telefonintervju genomfördes efter besöken med samtliga 24 institutionschefer. Resultatet som samlats in har analyserats och sammanfattas i denna rapport.

Ungdomarna vid de särskilda ungdomshemmen vid granskningens genomförande

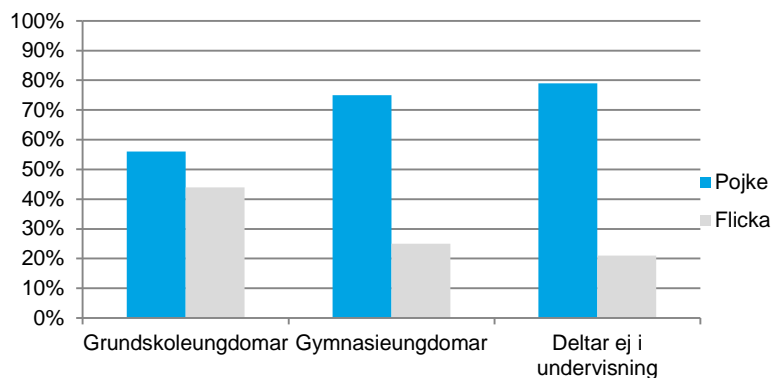
Enligt uppgift från institutionscheferna fanns vid tidpunkt för inspektionen 556 ungdomar placerade vid de 24 särskilda ungdomshemmen. Antalet placerade ungdomar vid de olika ungdomshemmen varierar mellan som lägst 9 och som högst 50 placeringar.

Av de placerade ungdomarna deltog 482 stycken i någon form av utbildning, vilket utgör 87 procent av de placerade ungdomarna. Av de eleverna som besvarat enkäten och som deltog i någon form av utbildning vid tiden för granskningens genomförande var 67 procent pojkar och 33 procent var flickor¹³. Bland grundskoleleverna var könsfördelningen något jämnare än bland övriga grupper.

En majoritet av ungdomarna (63 procent) har varit placerade på ungdomshem 1-12 månader. Det är relativt ovanligt att ungdomarna varit placerade en längre tid på ungdomshem (13 procent har varit placerade mellan 1-4 år).

---

¹³ Enligt SiS årsredovisning (2013) är 63 procent av de skolpliktiga ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen pojkar och 37 procent är flickor. I årsredovisningen framgår att vistelsetiden för ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen kan variera från två veckor till fyra år. Oavsett vårdtid eller orsaker till placeringen ska SiS skolor kompensera för den utbildning den unge går miste om vid placeringen på institutionen.

Fördelning mellan pojkar och flickor fördelat över olika skolformer

I gruppen som *inte* deltar i undervisning var 79 procent pojkar och 21 procent flickor, samtliga ungdomar i gruppen som *inte* deltar i undervisning var över 16 år (16-20 år).

Bland de ungdomar som *inte* deltar i undervisning är det betydligt vanligare att de har varit på ungdomshemmet en kortare tid (mindre än en månad), vilket också är en trolig förklaring till varför de inte deltar i undervisning.